

УДК 113
С 88

Микола СТУКАНОВ

ЗДОРОВ'Я І ПРИРОДА ЛЮДИНИ ЯК ПРОБЛЕМА В КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН ЇЇ ОРГАНІЧНОГО І “НЕОРГАНІЧНОГО ТІЛА” В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Для сучасного техногенного суспільства характерним є панування штучного над натуральним. Постійний ріст залежності здоров'я і природи людини від її “неорганічного тіла” приводить до антропологічної кризи, ставить під сумнів майбутнє роду людського. Стаття присвячена аналізу антропологічної кризи сучасності і шляхів її подолання.

***Ключові слова:** здоров'я і природа людини, штучне, природне, медицина, “неорганічне тіло” людини, евгеніка.*

Світогляд і цінності сучасного суспільства будуються відповідно з ідеалами антропоцентризму. Розвиток людини в ньому не має зовнішніх по відношенню до неї сакральних, трансцендентних, або метафізичних цінностей. Соціальні інститути, трансцендентні сутності, природа втрачають свою самоцінність і розглядаються лише функціонально, як те, що створює поле, умови для розвитку людини.

У суспільстві, що базується на принципах антропоцентризму, культура приймає форму “неорганічного тіла людини”, і її відтворення, особливо матеріальної культури, не стримується ніякими сакральними, метафізичними цінностями, що призводить до її необмеженого розвитку. Розвиток “неорганічного тіла” є *par excellence* формою, свідченням розвитку людини. Цей розвиток приводить до панування штучного над природним у всіх сферах життя. Панування штучного над природним відкриває величезні нові можливості для саморозвитку людини і, водночас породжує нові проблеми, робить несподівані виклики.

© Стуканов Микола, 2010

Розвиток суспільства, “неорганічного тіла” людини, в умовах панування антропоцентричного світогляду має сенс, якщо він призводить до максимального прояву її сутнісних сил, в тому числі до поліпшення здоров'я, збереження і вдосконалення повноти біологічної природи. Але панування штучного над природним у сучасній цивілізації створює не тільки можливості, але і величезні проблеми, які проявляються в екологічній кризі і проблемах, пов'язаних зі здоров'ям людини. Сам по собі матеріальний прогрес не веде до поліпшення здоров'я людини і збереження її природи. В умовах панування штучного необхідні “штучні” спеціальні зусилля для реалізації ідеї саморозвитку людини, від усвідомлення проблеми до вироблення оптимальних шляхів її оптимізації. Цьому і присвячена наша стаття. Її предметом є проблеми в сфері здоров'я в сучасному суспільстві і можливі шляхи їх оптимізації.

Проблемам здоров'я, природи, тілесності людини присвячено великий корпус літератури. Особливо важливими для нашого дослідження є роботи Б.Г. Юдіна [19], Е.С. Демиденка [4], В.І. Бодякіна [1], А.П. Назаретяна [10], В.П. Казначеева [5], Г.Л. Тульчинського [14], П.Д. Тищенко [12]. Із сучасних західних дослідників проблем здоров'я особливе значення для нас мають роботи Ю. Хабермаса [15], Л. Касса [6], Б. Моллісона.

В роботі Юдіна [19] аналізується проблема критеріїв здоров'я людини, залежність його від соціальних факторів і розвитку медицини; в роботі Е.С. Демиденка [5], В.П. Казначеева [5] зроблено спробу визначити еталонні форми здоров'я людини, його залежність від способу життя і стану природи, необхідність збереження біосистем, що мають механізми саморегуляції як на рівні людини, так і біосфери. В.П. Казначеев [5], Е.С. Демиденко [4], А.П. Назаретян [9] доводять обмеженість сучасної медицини в плані збереження здоров'я і природи людини та неоднозначний характер медицини майбутнього. Ю. Габермас і Л. Каас, Назаретян доводять необхідність використання генетичної інженерії в справі збереження здоров'я людини і можливого її покращення. Вони досліджують правові і моральні аспекти використання біотехнологій. Ми пропонуємо комплексний підхід до проблем

збереження здоров'я і природи людини в майбутньому, суть якого полягає в необхідності поєднання традиційної, генетичної медицини і способів життя, орієнтованих на збереження фізичного і психічного здоров'я і подолання антропологічної кризи.

Сучасне суспільство – це техногенне суспільство з надзвичайно складним ефективним виробництвом, соціальною структурою та інфраструктурою, здатністю до саморегуляції і саморозвитку. Саме в сучасному суспільстві відкриваються необхідні сторони взаємодії органічного і “неорганічного тіла” людини і відбувається проблематизація самої біологічної природи людини, а проблеми здоров'я набувають особливої гостроти та універсальності.

Техногенне, високорозвинене суспільство визначає стандарти, еталони сучасної технологічної і соціальної культури, якості життя, універсалізує їх. Індустріалізація та урбанізація є просторами розвитку техногенного суспільства. Через них реалізується об'єктивна логіка розвитку людства на сучасному етапі. Вона змушує мільярди людей розлучатися з традиційним способом життя і переселятися в міста. Внаслідок цього зникає село у всьому світі. Традиційне суспільство і його гібридні форми в наш час, незважаючи на кількість людей, які в ньому живуть, належить історичному минулому, воно безпосередньо не впливає на майбутнє. Тому проблеми здоров'я і природи людини ми будемо розглядати на матеріалі і прикладі сучасного високорозвиненого суспільства, бо саме у ньому вони розкриваються в своїх універсальних визначеннях.

На перший погляд, розвинені країни світу досягли значного прогресу в справі поліпшення здоров'я. Тривалість життя людини перейшла межу 80 років. Виросла кількість людей, що досягли 100 років. Але ці показники не є однозначним свідченням поліпшення здоров'я людини.

Людина, як і будь-яка жива істота, що виникла в процесі еволюції, проходила через селекцію природним добром. Шанс на життя мали тільки здорові індивіди. Матеріальне виробництво базувалося на важкій фізичній праці. Організм людини, як і практично всіх ссавців, вимагає значних фізичних зусиль для свого оптимального існування. Психічні навантаження і стреси швидко руйнують організми як тварин,

так і людей. З цього видно, що для оптимального відтворення здоров'я людини необхідні певний рівень фізичного навантаження і психічного комфорту незалежно від соціальних обставин.

Створення матеріальних благ у традиційному суспільстві трималося на фізичній праці. Ще в “кінці 18 століття близько третини фізичних робіт приходилося на людину і дві третини – на домашніх тварин... Історія людства почала розкручуватися і скаженими темпами прискорювати біг в останні 200 років, коли на зміну біологічним продуктивним силам стали приходити техніко-технічні, що спираються на досягнення науки... За два століття вони хоч і не витіснили остаточно мускульну силу людини і тварин, але залишили за останніми приблизно лише 1% від загального об'єму виконаних у світі робіт “фізичного” плану” [5, 184].

Наслідки промислової і науково-технічної революції мають, безумовно, позитивне значення для росту людської свободи і автономії. Радикально збільшилась продуктивність праці, кількість матеріальних благ, які доступні всім верствам населення. (Сьогодні прибиральниця в Німеччині живе багатше, ніж високопосадовий чиновник наприкінці 18 століття). Різко виросла кількість вільного часу, і зменшився час робочого тижня до 40 годин. Медицина стала потужною, оздобленою всіма досягненнями науки, галуззю суспільного виробництва. Життя людини, його ритм, середовище стали радикально відрізнятись від тих, в яких людина жила продовж усієї попередньої історії.

Людина завжди опосередковує своє відношення до світу культурою. Але в традиційному суспільстві культура пристосовувалася до природи, в сучасному вона буде середовище і ритм життя людини відповідно до власної логіки, де природні фактори беруться до уваги, послуговуються. За аналогією К. Шмідта, сучасна цивілізація зводиться не за моделлю будинку, який вписується в оточуюче середовище, а за моделлю човна, який будується відповідно з неприродною, технологічною логікою.

Штучна інфраструктура життя з високорозвиненим матеріальним виробництвом створює ряд переваг для реалізації сутності людини, її свободи й автономії. Вона дає можливість ще більше обмежити дії біологічних закономірностей. В природі

неможлива є така концентрація представників одного виду, яка спостерігається практично у будь-яких мегаполісах; і тільки катастрофи і землетруси, які руйнують інфраструктуру життя, нагадують, в якій спосіб природа регулює густоту населення. Штучне середовище і матеріальне виробництво – антропомірні. Це означає, що вони існують для задоволення потреб людини. Ріст продуктивності праці призводить до створення все більш ергономічної техніки, до збільшення вільного часу і можливостей його проведення відповідно з свobodної волею людей. Але, з другого боку, розвиток сучасного типу виробництва доводить до гіподинамії і збільшення нервових, психічних, інформаційних навантажень на людину.

Життєдіяльність у формі праці не вимагає значних трат фізичної енергії, більше того, чим більше фізичної праці вкладається в виробництво того чи іншого продукту, тим воно менш ефективне. Людина безпосередньо не має мотивації фізично напружувати своє тіло. Але вона завжди має мотивацію їсти. Спільні трапези є частиною багатьох соціальних ритуалів, свят, спілкування. В тваринному світі також немає внутрішніх обмежень кількості їжі, яку отримує той або інший екземпляр. Їжа при можливості вживається в максимальному обсязі. Немає фізіологічних механізмів самообмеження. Вони пов'язані із способом життя тварин. Хижак із зайвої вагою не зможе спіймати здобич.

У людини, яка живе в сучасному суспільстві, внаслідок гіподинамії і можливості постійно їсти багато, виникає загроза формування зайвої ваги. Зайву вагу мають більш ніж 50% населення північної Америки і ряду країн Західної Європи. Гіподинамія, зайва вага, психічні навантаження ведуть до масового розповсюдження серцево-судинних захворювань, діабету, автоімунних інфекцій. І все це на тлі росту тривалості життя. Сюди ж додаються захворювання і деградація органів зору і слуху внаслідок їх інтенсивного використання. Фактично другу половину свого життя сучасна людина має в тій чи іншій формі ту чи іншу хронічну хворобу. Їх негативний вплив на свободу людини в значній мірі компенсується сучасною медициною. Сучасна людина, на думку ряду дослідників, не є здоровою, але і не є хворою. Це третій стан, відносного фізіологічного і психологічного благополуччя, що

забезпечується не імунною системою організму, а засобами сучасної медицини і високим рівнем життя [4, 187].

Ріст тривалості життя в сучасному суспільстві реалізується внаслідок змін причин смертності людини. Раніше вони мали в основному екзогенний характер, були зовнішніми по відношенню до біологічних меж тривалості життя. Це голод, епідемії, війни. В сучасному суспільстві смертність людини визначається ендогенними причинами. Ці зміни отримали назву епідеміологічного переходу. До цього переходу “переважна більшість людей вмирала від причин, пов’язаних із зовнішніми умовами життя, – від голоду чи неправильного харчування, епідемій, інфекційних чи паразитарних захворювань, від туберкульозу, насильницької смерті і т.п. Всі ці, так звані, екзогенні причини смерті – зовнішні з точки зору природних процесів, що відбуваються в людському тілі, не іманентні організму, який розвивається, і не пов’язані з його вродженими вадами”. Тоді як “при сучасному типі смертності більш істотну роль починають грати фактори ендогенної природи, пов’язані з процесами старіння організму, а причинами смерті найчастіше виявляються неінфекційні хронічні захворювання, насамперед – серцево-судинні та онкологічні” [19, 65].

У традиційному суспільстві, в організації якого домінували природні фактори і обмеження, більшість людей не доживала до біологічних меж життя організму, тоді як у штучних умовах сучасного суспільства людина помирає від хвороб цивілізації, які в сучасних умовах дозволяють дожити до глибокої старості. Правда, існує уявлення про те, що біологічний ресурс людини розрахований на активне життя до 100 і навіть 150 років. При цьому посилаються на приклади довгожителів або ентузіастів здоров’я.

Але висока тривалість життя людей в сучасному суспільстві нікого не повинна заспокоювати. Сучасний тип відтворення населення має кризовий характер і веде до деградації людської популяції. “На жаль, людство як біологічний вид вироджується – такі неминучі витрати прогресу. В середньовічній Європі з десяти народжених дітей в середньому двое-трое давали потомство в наступному поколінні, гинули 50% породіль, до 40 років доживало всього 5-7%, до 50

років – 1-1,5% народжених, а більшість не доживали і до 10 років. Так тривав постійний стабілізуючий відбір. Сьогодні цінність індивідуального людського життя зросла надзвичайно, медицина рятує і підтримує слабких і хворих. За найбільші досягнення гуманістичної цивілізації і платити доводиться пропорційно. Відбувається експоненціальне накопичення генетичного вантажу: кожне покоління біологічно слабше попереднє і все більшою мірою залежить від штучного середовища. Реалізується біологічний закон: якщо екологічна обстановка дуже сприятлива для окремої особини, то це стає руйнівним для популяції, для виду” [10].

Складається парадоксальна ситуація в двох аспектах. З одного боку, ріст тривалості життя іде на фоні біологічної деградації людської популяції і біологічного середовища життя, з другого боку, майже всі дослідники стверджують, що здоров'я і тривалість життя людини залежать від стану екології і геному з прихованими в ньому схильностями до патологій не більші ніж на 50%. Від способу життя, культури фізичної і психічної діяльності здоров'я людини залежить більш ніж на 50%. Правда, це не означає незалежності здоров'я і тривалості життя людини від штучного середовища, штучних зусиль, в тому числі і високоінтелектуальної медицини.

Ситуація, що склалася, є свідченням того, що для виживання і подальшого розвитку роду наявних форм відтворення людини недостатньо. Життя людей об'єктивно переходить в великі міста, воно стає все більш штучним. Його збереження неможливе без дуже високої продуктивності праці і постійного її зростання та розвитку медицини. Але традиційна медицина, що склалася за останні 200 років в Європі, веде в глухий кут. Медицина, що не втручається в природу людини і в кращому випадку намагається зберегти життя людей за допомогою хімічних (фармакологічних) і фізичних (штучних, або біологічних) протезів, лише паліатив. Необхідністю є перехід до того, що Ю. Хабермас називає генетичної евгенікою. При чому вже зараз очевидно, що справа не може зупинитися лише на негативній евгеніці.

Але наша “індукція” шляхів подолання сучасної антропологічної кризи не буде всеосяжною без доповнення інституціональних, технологічних, промислових напрямків

збереження здоров'я широким народним рухом ентузіастів через зміни способу життя, світогляду відповідно до законів розвитку біосфери і людського тіла. Перейдемо до конкретного аналізу цих трьох напрямків і доведення необхідності їх взаємодії для вирішення проблем сучасної антропологічної кризи.

Сучасна високотехнологічна медицина, безумовно, є необхідним елементом якості і стандартів життя людини в сучасному суспільстві. Вона дає можливість зберегти життя багатьох людей, які без медичної допомоги не мали би шансів продовжити своє існування. Сучасне суспільство повною мірою реалізує ідею принципової важливості для людського буття фундаментальної цінності особистого на протигагу універсальному. Яскравим вираженням цього, на думку кардинала Ратцингера, висловлену ним у “Введенні до християнства”, є те, що в християнстві субстанціональною основою світу є не безособове універсальне буття, а бог – Абсолют, який є особистістю.

Ріст свободи і автономії людини в сучасному суспільстві є способом реалізації потенціалу особливого, особистого буття. Нівелювання особистого буття, обмеження свободи та автономії не відповідає ідеалам людського співтовариства, знижує онтологічний статус суспільства, яке ними нехтує, робить його неповноцінним, економічно неефективним.

Медицина є одним із гарантів поваги до особистого, унікального і неповторного людського буття. Людина має право на життя в силу того, що вона людина. Але, з другого боку, як могли би сказати захисники прав роду, природи людини, культура і підтримка слабких є способом виснаження і виродження життя. (Ніцше). Розвиток сучасної медицини ще більш загострює суперечність між цінністю особистого буття та інтересами безособового універсального буття. Збереження всякого буття, підтримка слабких, від чого цивілізація не може відмовитися без скасування, ревізії своїх базових цінностей, об'єктивно веде до деградації роду, до його все більшої залежності від штучного. Але ця залежність – шлях до глухого кута. І цей шлях однаковий для всіх живих істот, наявних в межах культурного середовища.

В певному сенсі рослини і тварини, яких ми культивуємо, опиняються в тій самій ситуації, що і людина. Вони, як правило, є в дуже бідному біологічному середовищі. Сотні гектарів на яких, наприклад, вирощується одна пшениця. Свинокомплекс, де один квадратний метр – одна свиня, або птахофабрика, де на один метр квадратний приходиться, наприклад, 4 – 5 курей. Концентрація живих істот настільки ж не природня, як і серед людей в великому місті. Тварини і рослини проходять селекцію, але вона орієнтована на зовнішні по відношенню до життя цілі – продуктивність. Гіпертрофована продуктивність неприродна. В природі для виживання у культивованих рослин і тварин немає жодних шансів. Для збереження культивованих рослин і тварин потрібні не тільки сприятливі умови для росту, але хімічна і фармакологічна підтримка, без якої їх вирощування не буде рентабельним.

Усі культурні рослини обробляються від 5 до 15 разів гербіцидами, пестицидами, інсектицидами, фунгіцидами для того, щоб протистояти рослинам і тваринам, які претендують на цю саму територію, або намагаються включити об'єкт захисту в своє “меню”. Внаслідок радикального росту продуктивності падає біологічна цінність рослин і тварин, що вирощуються, крім того рослини засмічуються хімічними сполуками, отруйними для живих організмів.

Якщо аналогія, порівняння між захистом рослин і людей “кульгає”, то захист тварин має безпосередні аналогії в світі людей. Культурні тварини в сучасному індустріальному виробництві обов'язково треба захищати від патогенних мікроорганізмів. Висока концентрація і селекція, що орієнтовані на продуктивність, роблять тварин беззахисними перед інфекційними хворобами. Регулярно використовуються антибіотики. Але вони не діють постійно. Бактерії множаться дуже швидко. За час життя одної тварини навіть у штучних умовах проходить сотні, тисячі поколінь мікроорганізмів. Якщо у тварин є імунітет, бактерія практично не має шансів до нього пристосуватися, він має складний системний характер. А до антибіотиків, які налічують всього декілька активних факторів, пристосуватися можна, що і трапляється регулярно. Отже, сучасне тваринництво є біологічної фабрикою по вирощуванню стійких до антибіотиків мікроорганізмів. У тварин немає

можливостей виробляти імунітет до мікроорганізмів, що активно мутують. Надія на науку, яка повинна встигати створювати все нові і нові ліки, що будуть протистояти новим штамам мікроорганізмів. А можна і не встигнути.

Особливо драматично ця ситуація виглядає в світі людей. Бактерії і віруси розвиваються швидше, ніж ліки, за допомогою яких ведуть боротьбу проти них. Досить розповсюдженим є туберкульоз, стійкий до традиційних схем лікування, сучасні ліки проти нових форм туберкульозу дуже дорогі і токсичні. В країнах, що розвиваються, від Індії до України, туберкульоз, гепатит С, ВІЛ перейшли епідеміологічний поріг. Всіх лякає можливість появи нових форм вірусів і бактерій, у яких, внаслідок боротьби з ними, сформувалися особливо небезпечні для людей якості. Щороку очікуються нові, особливо вірулентні форми грипу, проти яких можуть бути безсильні як імунітет людини, так і фармакологічні засоби. Імовірні летальні випадки можуть досягати десятків мільйонів.

У цьому змаганні людей і мікроорганізмів перемога поки що на боці медицини і фармацевтичної промисловості. Але медицина тут лише захищається. Вона в принципі не може перемогти інфекції в умовах перманентного падіння імунітету людини. На певному етапі цього змагання у світі мікроорганізмів може з'явитися абсолютна зброя, фармацевтична промисловість її створити не може. Опора лише на сучасну медицину, що не втручається в природу людини, її генофонд, – це шлях деградації при сучасних умовах відтворення людей в розвинених країнах. Ідеться про падіння народжуваності, збільшення віку, в якому жінка народжує першу дитину, збереження життя практично всіх новонароджених, незалежно від стану їх природного здоров'я.

Ця медицина чимось нагадує індустрію по виробництву і розповсюдженню наркотиків. Людина, звернувшись за допомогою до медицини, стає назавжди залежною від неї. І рівень цієї залежності з часом росте і досягає загрозливого стану. Чим старше цивілізація і людина, тим більшою стає залежність. Мова іде не тільки про інфекційні захворювання, але і про хронічні, онкологічні патології, протезування. Сучасне “неорганічне тіло” людини об'єктивно веде до послаблення імунітету, здоров'я органічного тіла людини, здатності

самозахисту і самовідновлення і – як наслідок – до втрати свободи та автономії, з метою розширення яких воно розвивалось. Точно цю ситуацію описав Йонас: “Технічно підкорена природа знов включає в себе людину, яка раніше, перебуваючи в техніці, протистояла їй як володар” [Цит. за: 15, 59].

Альтернативою сучасній медицині є технології активної трансформації природи живих істот методами генетики. Традиційна медицина орієнтована на захист, збереження організму яким він є. І чим більш ослабленим, неповноцінним є організм, тим сильніше медицина проявляє свою могутність і майстерність. Нова медицина ставить собі за мету так трансформувати генетичну природу організму, щоб він мав змогу самостійно протистояти негативним факторам довкілля і поліпшувати свої адаптаційні можливості в процесі життєвого циклу з характерними для даного виду організму цілями.

Генетичні біотехнології своєю теоретичною основою мають досягнення генетики, розуміння інформаційних механізмів внутріклітинного рівня, законів ембріонального розвитку організму на інформаційному рівні. Практична їх реалізація виявляється можливою на основі технологій повногеномного секвентування (*genome sequencing*) і технологій ідентифікації та заміни одних генів іншими. Штучне горизонтальне перенесення (трансфер) генів стає основою генної інженерії. Основним продуктом цієї галузі виробництва є створення організмів з певними властивостями, які природним шляхом (селекції) отримати складно, або неможливо. Вони отримали назву генетично модифікованих організмів, “славнозвісні” ГМО.

Звичайно, що першими такими організмами стали бактерії, дослідні лабораторні тварини та сільськогосподарські рослини і тварини. Тут існує невелика кількість правових і моральних обмежень для дослідження і впровадження результатів експериментів в матеріальне виробництво. Якщо вдасться довести, що генетично модифіковані організми не завдають шкоди людині і не впливають негативно на довкілля, екологічні ніші, про що останнім часом все більше лунає думок у професійній сфері, то для їх промислового виготовлення відкривається зелене світло. А тут працює принцип

ефективності. Генетично модифіковані організми ефективніше природних. Їх використання збільшує продуктивність праці в рази. Апологети генної інженерії говорять, що вони не створюють для використання людиною нічого протиприродного, химеричного, вони не пересаджують гени акули картоплі, або гени люмінесцентних тварин рослинам. Вони просто прискорюють селекцію в рази, наприклад, пересаджують гени, що відповідають за стійкість до посухи, з одного сорту пшениці до іншого, продуктивнішого. Так можна створити продуктивні сорти, стійкі до грибків, інсектів і тим самим заощадити на засобах хімічного захисту. Але головний аргумент тут такий: без ГМО неможливо прогодувати населення планети, що досі росте, створити джерела відновлюваних ресурсів і, як наслідок, неможливо подолати екологічну кризу. Тому, незважаючи на упереджене ставлення у Старому світі до ГМО, їх розповсюдження не можна зупинити, за ними майбутнє. Вже зараз у промисловому обігу 5% дерев є генетично модифікованими. Вони дають 30% всієї продукції. Постійно росте доля ГМО серед продуктів, що використовуються людьми в їжу безпосередньо. Недалеко і до екзотичних форм генетичного трансферу. Виведені кози, в молоці яких присутня лактоза людини. І на цю продукцію є шалений попит. А вживати її будуть виключно діти від народження до 2 років. Саме так, поступово проходить повна легалізація продуктів генної інженерії.

Виникає питання, чи є необхідність, потреба використання досягнень генної інженерії на людині. Безумовно, така потреба є, в силу деградації природи людини, збільшення генетичних відхилень у новонароджених. Формується поступово розуміння граней втручання в природу людини. Воно не повинно обмежувати свободу й автономію людини, робити людину засобом для будь-яких цілей. Формується моральна основа і правова база певного сектору генетичної інженерії. “Наука, індустрія ліків і політика територіальної безпеки чаклюють над перспективами якнайшвидшого подолання вузьких місць трансплантаційної хірургії шляхом вирощування з ембріональних стовбурових клітин специфічних для тих чи інших органів тканин, і в найближчому майбутньому – зцілення важких моногенетично обумовлених захворювань за допомогою

корекційного втручання в людський геном” [15, 27], – писав в 2001 році Юрген Габермас.

За 10 років відбулися величезні зміни, які усунули ряд морально-правових проблем і відкрили нові перспективи в плані використання генетичної інженерії в оптимізації біологічної природи людини. Науковці навчилися перетворювати епітеліальні клітини шкіри в стовбурові. Тому зникли потреба і спокуса використання ембріональних клітин і морально-правові проблеми, пов'язані з використанням ембріонів у лікувальних цілях. Зараз клітини будь якої людини можна перетворити на стовбурові і вирощувати органи, потрібні для неї. Правове визнання отримала преїмплантаційна діагностика і технології корекції геному у випадках моногенетичних захворювань і в цілому негативна свгеніка стоїть на шляху повної легітимації.

Відкритим є питання про втручання в ембріональний розвиток з метою поліпшення природи людини, як це вже робиться з тваринами і рослинами. Ряд релігійних філософів і науковців в принципі заперечують можливість втручання в геном людини. Логічним завершенням цієї позиції є заборона мати дітей людям з генетичними відхиленнями. Природа людини повинна бути недоторканною. Більшість учених і науковців визнають можливість втручання в геном людини. Тут є дві принципові позиції. Одна з них визначає: природа створила за мільярди років ідеальну органічну систему, краще її зробити неможливо. Тому будь-які зміни геному повинні бути орієнтовані на цю еталонну форму. Будь-яке втручання в геном є небезпечним, якщо воно не враховує його ідеальну форму. Першим кроком до формування еталонного геному є накопичення емпіричного матеріалу, свого роду карт, кореляцій між тими чи іншими генами, їх модифікаціями і станами організму. На основі цих карт і системних ефектів, пов'язаних з комплексами генів і розумінням ролі тих частин ДНК, які не кодують інформацію, можна у випадку необхідності вносити певні зміни, виходячи із принципів самоцінності, свободи, автономії і унікальності людини. Отже, при внесенні будь-яких змін в геном повинні бути враховані не тільки конкретні, але і “високогенералізовані цілі, такі як укріплення імунного захисту і продовження життя” [15, 64]. Ну і, звичайно, цей підхід

однозначно заперечує можливість появи нового якісного поділу людства на різні види.

Друга позиція полягає в тому, що ніякої ідеальної остаточної генетичної природи людини немає. Ми повинні взяти її еволюцію в свої руки і модифікувати відповідно до можливостей сучасної технічної цивілізації. Не заперечується інтеграція в людське тіло систем штучного інтелекту і взагалі пересадка свідомості на штучні носії, можливості ембріонального розвитку людини за межами людського тіла. Поки що такі перспективи гріють душу таким інтелектуальним маргіналам, як трансгуманісти і постгуманісти.

На даний момент немає ні теоретичної основи, ні емпіричної бази для реалізації проектів позитивної евгеніки ні в першому, ні, тим більше, в другому варіанті. Але є готовність рухатися в даному напрямку. Орієнтовані на архетип “дому”, традиціоналісти – європейці обережні і скептичні, а технократичні американці, репрезентанти принципу “човна”, не мають вагомих заперечень проти нових технологій. “У той час, як філософи в Німеччині часто вступають у принципові дебати, озброївшись нормативно насиченими поняттями особи і метафізично навантаженими концепціями природи, – для того, щоб піддати “якщо” подальшому розвитку генних технологій (насамперед в галузях вирощування органів і репродуктивної медицини) переважно скептичному розгляду та обговоренню, – серед американських колег мова скоріше йде про те, “як імплементації” розвитку, що в принципі більше не піддається сумніву, в результаті широкого застосування генної терапії зведуться до свого роду “*shopping in the genetic supermarket*”. Генні технології, безсумнівно, підривним чином упровадяться у відносини між поколіннями. але для прагматично мислячих американських колег нові практики не піднімають ніяких принципово нових проблем, а лише загострюють старі питання дистрибутивної справедливості” [15, 90].

І саме в США і Великобританії очікується ріст використання генетичних технологій. Вони не стосуються втручання в ембріональний розвиток і є в межах існуючого правового поля. Це дійсно *shopping in the genetic supermarket*. Проголошується, що сучасна генетика вже підготувала цілий ряд унікальних технологій виправлення генетичних помилок, що

виникають у процесі старіння. Це дає можливість відновити здоров'я хворих і продовжувати життя людей нескінченно довго. Ідея практичного безсмертя отримує технологічну основу. Англійський геронтолог, доктор наук Обрі Ді Грей – організатор широкої міжнародної програми під егідою проекту SENS (Strategies for Engineered Negligible Senescence – стратегії досягнення дуже незначного старіння інженерними методами). Ді Грей вважає, що навіть не знаючи фундаментальних причин старіння, можна різко уповільнити і навіть зробити його дуже незначним. Для цього необхідно розірвати ланцюжки процесів старіння організму в їх найбільш “слабких ланках” – там, де вчені в змозі це зробити.

Невідомо, чи досягне повної реалізації проект SENS; у будь-якому випадку він має технологічний фундамент, і успіх або поразка його дасть нам нові знання генетичних механізмів старіння, а отже і його подолання. Якщо традиційна медицина веде ар'єргардні бої, вона повільно крокує в глухий кут; то генетична інженерія, особливо геронтологічна, провадить наступальні бої, і кожне її відкриття збільшує шанси науки на розуміння законів старіння та їх подолання.

Робота Обрі Ді Грея базується на реальних технологіях і має значну соціальну і фінансову підтримку, хоч би в силу герантократичної організації сучасного суспільства і надзвичайної цінності молодості і здоров'я в ньому. Його підтримують ряд відомих інтелектуалів, наприклад, Рей Курцвейл. Її матеріальною базою є індустрія генетичної інженерії. Це не футурологічний проект – це мейнстрім нашого часу. Ряд сучасних дослідників стверджують, що боротьба за нескінченне продовження людського життя повинна стати новим сенсом розвитку цивілізації. Час цивілізації, орієнтованої на споживання, вичерпаний. Тож, генетична інженерія може стати фундаментом ще одного, майже не прорахованого, варіанту розвитку людської цивілізації.

Нам залишилось розглянути третій варіант оптимізації проблем здоров'я і природи людини. Мова іде про широкий рух ентузіастів життя відповідно до законів нашої природної організації і біосфери. Люди, що до нього причетні, створили ефективні способи життя та довели, що на їх базі можна прожити довге, здорове та повноцінне життя. І саме ці способи

життя, формою близькі до ремесла, створюють ефективні рецепти, отримані емпіричним шляхом, без опори на фундаментальне наукове знання. Але вони не є факультативними і маргінальними по відношенню до магістрального шляху. Без ініціативи знизу, без цього кластеру життя громадського суспільства та його “ремісницької” ініціативи, неможливий адекватний розвиток сучасної і генетичної медицини.

Технології здорового способу життя не мають єдиної онтології, універсальних практик і правил. Їх неможливо звести до єдиної схеми, як неможливо узагальнити кухні світу. Як у всякому ремеслі, в них неможливо розвести об'єктивне і суб'єктивне, виділити чисту технологію. Певного роду дії завжди повинні супроводжуватися визначеними емоційними психічними станами. Традиційні технології здорового способу життя – йога, ушу є частинами світоглядних систем, в яких визначаються особливості відношення людини до світу, та оптимальні форми і способи самоідентифікації людини, тілесна і духовна аскетика. Вони включають у себе свідоме відношення до їжі, фізичну і психічну культури, самообмеження, способи гармонізації відносин людини і світу. Недостатньо їх зрозуміти, їх треба реалізувати. І, як у ремеслі, точне виконання визначених вимог під контролем експерта (найбільш ефективно ці практики передаються з рук в руки) призводить до значних результатів, у тому числі до росту свободи та автономії людини. Аналогічно працюють і більш сучасні технології, хоч вони часто і не мають настільки всеохоплюючого характеру. Тут і ентузіасти здорового харчування, загортовування, голодування, комплексів фізичних вправ і дихання, комплексних практик. Ці практики і спосіб життя, на них заснований, не мають універсального характеру і кумулятивного ефекту. В них треба вкласти частину життя, і корисними вони будуть лише для тих, хто їх дотримується.

Наявність такого роду практик здорового способу життя необхідна водночас для адекватного розвитку як традиційної медицини, так і генної інженерії. Вони є реалізацією тілесного антропоцентризму, який потребує не просто матеріального багатства для самореалізації людини. Тілесний антропоцентризм домагається середовища, адекватного до потреб здорового тіла в

його психосоматичній цілісності. Здоров'я людини, що підтримується культурою психічної і фізичної діяльності, може бути зразком, еталоном для генетичних технологій збереження здоров'я. Розуміння того, що здоров'я людини в її руках, залежить від організації її діяльності, від стану її психіки. Людство повинне утриматись від бажання вирішити проблеми здоров'я суто технологічними способами. З цього випливає і розуміння того, що ресурси, необхідні для збереження повноти людського життя, повинні розподілятися в тих самих пропорціях, в яких визначаються фактори здоров'я людини. Мінімум 50% – на створення інфраструктури і підтримання здорового способу життя і не більш 50% – на розвиток традиційної і генетичної медицини, причому значна частина тих грошей повинна йти на недопущення розвитку патологій, а не на їх лікування.

Отже, одночасний розвиток традиційної медицини, генетичних технологій і технологій здорового способу життя разом є, на нашу думку, оптимальною стратегією самозбереження і розвитку людини в сучасному і майбутньому суспільстві.

Література

1. Бодякин В.И. Куда идешь, человек? Основы эволюциологии (информационный подход). – М. : СИНТЕГ, 1998 г. – 332 с.
2. Вызов познанию: Стратегии развития науки в современном мире / Отв. ред. Н.К. Удунян. — М. : Наука, 2004. — 475 с.
3. Демиденко Э.С. Конец биосферы и биосферной жизни на Земле// Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. №6, 2002. – С. 29 – 43.
4. Демиденко Э.С. Философское осмысление здоровья человека в техногенном мире // Философия здоровья. – М. : Наука, 2001. – С. 178-199.
5. Казначеев В.П. Феномен человека. – Новосибирск : Новосибирское книжное издательство, 1991. – 128с.
6. Касс Леон Р. Нестареющие тела, счастливые души: Биотехнологии в погоне за совершенством // Вызов познанию: Стратегии развития науки в современном мире. – М. : Наука, 2004. – С.282-308.

7. Касс Леон Р. Нестареющие тела, счастливые души: Биотехнологии в погоне за совершенством. Код доступа <http://ec-dejavu.ru/b-2/Biotechnologies-2.html>
8. Лободин В. Формула здоровья. – СПб. : Алетейя, 1999. – 74с.
9. Назаретян А.П. Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории (Синергетика – психология – прогнозирование). – Пособие для вузов Издание второе, переработанное и дополненное. – М. : Мир, 2004. – 368 с.
10. Назарян А. Интеллект современного человека – это искусственный интеллект. Интервью Акопа Назаряна. Код доступа: <http://www.vz.ru/society/2011/6/14/499281.html>
11. Панов А.Д. Сингулярная точка эволюции. Код доступа <http://www.noogen.su/singular.htm>
12. Тищенко П. Д. Новейшие биомедицинские технологии: Философско-антропологический анализ [Анализ идей либеральной евгеники Ю. Хабермасом] // Вызов познанию: Стратегии развития науки в современном мире. – М. : Наука, 2004. – С. 309 – 332.
13. Философия здоровья.zip <http://www.iu.ru/biblio/download.aspx?id=2219>
14. Философия тела / М.Н. Эпштейн. Тело свободы / Г.Л. Тульчинский. – СПб. : Алетейя, 2006. – 432с.
15. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. Пер. с нем. – М. : Издательство “Весь Мир”, 2002. – 144 с.
16. Хен Ю.В. Евгеника: основатели и продолжатели. Код доступа <http://ec-dejavu.ru/e/Eugenics.html>
17. Юдин Б.Г. От утопии к науке: конструирование человека // Вызов познанию: Стратегии развития науки в современном мире. – М. : Наука, 2004. – С. 261 – 281.
18. Юдин Б. Г., Степанова Г. Б. Здоровье человека: факт, норма, ценность. – М. : Наука, 2009. – 188 с.
19. Юдин Б.Г. Здоровье человека как проблема гуманитарного знания // Философия здоровья. – М. : Наука, 2001. – С. 62 – 87.

Стуканов Николай. Здоровье и природа человека как проблема в контексте отношений его органического и “неорганического тела” в современном обществе. Для современного техногенного общества характерно господство искусственного над натуральным. Постоянный рост зависимости здоровья и природы человека от его “неорганического тела” приводит к антропологическому кризису, ставит под сомнение будущее человеческого рода. Статья посвящена анализу

антропологического кризиса современности и путей его преодоления.

Ключевые слова: здоровье и природа человека, искусственное, естественное, медицина, “неорганическое тело” человека, евгеника.

Stukanov Mykola. Man's health and nature as a problem in the context of relation of his organic and “non-organic body” in the modern society. The supremacy of artificial over natural is characteristic for a modern, technological society. A constant growth of man's health and nature dependence on his “non-organic body” leads to the anthropological crisis, calls in question humankind's future. The article is devoted to a contemporary anthropological crisis and ways of its overcoming.

Key words: man's health and nature, artificial, natural, medicine, man's “non-organic body”, eugenics.